

تقلب در صورت های مالی و نقش تعدیل کننده کمیته حسابرسی: رویکرد تحلیل سلسله مراتبی فازی (FAHP) و مدل هگزاگون

علی لعل بار

استادیار گروه حسابداری، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران (نویسنده مسئول)،
E-Mail: for_lalbar@yahoo.com

مهدی رستمی

دانشجوی دکتری حسابداری، گروه حسابداری، واحد خمین، دانشگاه آزاد اسلامی، خمین، ایران.

الهام درجاتی

دکتری حسابداری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۳

چکیده

هدف صورت‌های مالی، قضاوت درباره وضعیت مالی، عملکرد و جریان نقدی شرکت‌ها و یا سازمان‌ها و نیز وسیله‌ای برای ارتباط شرکت‌ها و استفاده‌کنندگان از اطلاعات مالی می‌باشد، لذا این فرصت ممکن است منجر به بروز ارائه هدفمند و نادرست وضعیت مالی شرکت و اقدامات متقلبانه در صورت‌های مالی شود. در این میان کمیته حسابرسی به عنوان ناظر می‌تواند این دست مسائل را تعدیل نماید. بنابراین در پژوهش حاضر ابتدا به مطالعه عوامل موثر بر تقلب در صورت‌های مالی پرداخته و نتایج حاصل طی یک نظر سنجی در پاییز ۱۴۰۲ با ۲۵ تن از خبرگان و نیز با بهره‌گیری از روش تحلیل سلسله مراتبی فازی (FAHP)، رتبه بندی گردید. سپس عوامل مذکور با در نظر گرفتن نقش تعدیل کنندگی کمیته حسابداری به مدل هگزاگون تقلب وارد گردید و برای ۲۴۰ شرکت در بازار سرمایه ایران طی دوره زمانی ۵ ساله (۱۳۹۷ تا ۱۴۰۱)، مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل نشان می‌دهد فرصت، تباری و فشار از دید خبرگان به ترتیب مهمترین عوامل موثر بر پدیده مذکور هستند و عواملی چون خودشیفتگی، استعداد و توجیه در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند. همچنین نتایج بررسی مدل حاکی از آن است که شاخص های رفتاری مدیران در انجام تقلب تاثیر دارد و کمیته حسابرسی می‌تواند نقش تعدیلی در شاخص های رفتاری عمل تقلب داشته باشد ولی اثری بر توجیه و خودشیفتگی و شبکه تباری ندارد. **واژه‌های کلیدی:** تقلب، گزارشگری متقلبانه، مدل هگزاگون، کمیته حسابرسی.

۱- مقدمه

گزارش مالی یک نمایش ساختار یافته از وضعیت مالی و عملکرد مالی یک واحد تجاری برای بررسی در تصمیم‌گیری می‌باشد. گزارش‌های مالی باید مطابق با استانداردهای حسابداری مالی تهیه شود تا صورت‌های مالی ارائه شده قابل فهم، مرتبط، دارای عناصر با اهمیت و قابل اتکا باشند، صادقانه ارائه شود، رجحان محتوا بر شکل را دربر بگیرد و مطابق با شرایط باشد (جهان و همکاران، ۲۰۲۲). به بیان دیگر گزارش‌های مالی وسیله‌ای برای ارتباط شرکت‌ها و استفاده کنندگان از اطلاعات مالی اعم از استفاده کنندگان داخلی و خارجی مانند سرمایه‌گذاران، اعتباردهندگان و سایر اشخاص ذینفع است تا از فعالیت‌های عملیاتی انجام شده توسط شرکت مطلع شوند. این موضوع توسط بیانیه مفهوم حسابداری مالی (SFAC) شماره ۱ که به اهداف گزارشگری مالی می‌پردازد، تقویت شده است، که یکی از آنها ارائه اطلاعات مرتبط به سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان موجود و بالقوه است. چنین گزارشگری مالی مبنایی برای اتخاذ تصمیمات منطقی در مورد سرمایه‌گذاری، اعتبار و سایر تصمیمات مشابه است. بنابراین، صورت‌های مالی باید به درستی تنظیم شود تا طرف‌های دیگر در تصمیم‌گیری اشتباه نکنند (میرانی و همکاران، ۲۰۲۲). مدیریت موظف است عملکرد مالی شرکت را به سهامداران گزارش دهد. اما گاهی مدیریت وضعیت واقعی را با صورت‌های مالی تقلبی پوشش می‌دهد تا آن را خوب جلوه دهد (پوتری و سافیرا، ۲۰۱۹). تقلب در صورت‌های مالی در مرتبه پنجم از یازده نوع تقلب قرار دارد. این روش کلاهبرداری در دنیای تجارت غیر معمول نیست و یک راز آشکار در بین عموم است. همانطور که توسط انجمن بازرسان خبره تقلب (ACFE) آندونزی (۲۰۱۸) بیان شد: "کلاهبرداری یک خطر پنهان است که جهان را تهدید می‌کند و هر ساله به طور متوسط ۵ درصد از درآمد سازمان‌ها قربانی تقلب می‌شود که امروزه در حال افزایش است. در حال حاضر، مرتکبان تقلب نه تنها طبقات بالا هستند، بلکه بسیاری از آنها به لایه‌های پایین کارمندان برمی‌گردد و همه باید از آن آگاه باشیم و به محیطی که در آن کار می‌کنیم اهمیت دهیم." (میرانی و همکاران، ۲۰۲۲).

تمایل شرکت به انتشار صورت‌های مالی که شرایط شرکت را توصیف می‌کند ممکن است منجر به ظهور اقدامات متقلبانه توسط شرکت شود. تقلب به طور کلی یک فعالیت قانونی است که به صورت مخفیانه با هدف کسب منفعت یا تأمین منافع شخصی یا گروهی انجام می‌شود که ممکن است باعث آسیب به طرف‌های دیگر شود. تقلب در صورت‌های مالی، ارائه هدفمند و نادرست وضعیت مالی یک شرکت است که می‌تواند از طریق

تحریف و یا محاسبه تعدادی از مقادیر در صورت‌های مالی به منظور دستکاری اطلاعات استفاده‌کنندگان صورت‌های مالی انجام شود. طبق نظرسنجی ACFE، طرح‌های تقلب در صورت‌های مالی زمانی اتفاق می‌افتد که مرتکبان عمداً تحریف یا اشتباهات با اهمیتی در صورت‌های مالی سازمان ایجاد کنند (غیسانی و باونو، ۲۰۲۲).

تقلب در صورت‌های مالی تحریف عمدی صورت‌های مالی از طریق حذف اطلاعات با اهمیت، یا ارائه نادرست صورت‌های مالی است. کلاهبرداری در صورت‌های مالی گاهی اوقات با موارد زیر انجام می‌شود: بیان بیش از حد حساب‌های دارایی، حساب‌های درآمد، حساب‌های هزینه، حساب‌های سود، حساب‌های زیان و حساب‌های پرداختی که توسط شرکت تجربه شده است. با این حال، اقدامات دیگری را نیز می‌توان با به تعویق انداختن حساب درآمدی انجام داد که در یک دوره به میزان قابل توجهی افزایش می‌یابد تا به افزایش حساب درآمد در دوره بعدی کمک کند. اعمال تقلبی که توسط مدیران شرکت برای دستکاری صورتهای مالی انجام می‌شود، به عنوان تقلب شناخته می‌شود، در حالی که اقدامات متقلبانه در صورت‌های مالی بیشتر به عنوان گزارشگری مالی متقلبانه شناخته می‌شود. (تسا و هارتو، ۲۰۱۶).

پدیده کلاهبرداری در هیوستون تگزاس آمریکا که برای انرون اتفاق افتاد، یکی از شرکت‌های پیشرو جهان در زمینه برق، گاز طبیعی، خمیر و کاغذ و ارتباطات با ۲۱۰۰۰ (بیست و یک هزار) کارمند بود. سود شرکت انرون با هدف افزایش قیمت سهام دستکاری شد. اما در واقع این امر تأثیر منفی داشت و باعث خسارات بیشتر شد و حتی شهرت انرون را برای همیشه از بین برد. پرونده انرون یک جنایت یقه سفید از طریق حسابداری است که سود را با هدف جذاب نگه داشتن سهام برای سرمایه‌گذاران دستکاری می‌کند. با این حال، در سپتامبر ۲۰۰۱، انرون ضرر ۶۰۰,۰۰۰,۰۰۰ دلار آمریکا (ششصد میلیون دلار آمریکا) را اعلام کرد و ارزش دارایی انرون به ۱,۲۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰ دلار آمریکا (یک تریلیون و دویست میلیارد دلار آمریکا) کاهش یافت. با قضاوت از این گزارش، ارزش سهام انرون به شدت از ۹۰ دلار آمریکا (۹۰ دلار آمریکا) به ۲۶ سنت (بیست و شش سنت) کاهش یافت. سپس، در ۲ دسامبر ۲۰۰۱، انرون اعلام کرد و علناً اعلام کرد که شرکت باید از کار بیفتد. پدیده تقلب و کلاهبرداری در اندونزی نیز رخ داد و به موارد اعمال مجرمانه ادعایی جعل اسناد، اختلاس، کلاهبرداری و پولشویی در فعالیت‌های تجاری، مربوط می‌شود. حسابداران رسمی همچنین کسب شواهد حسابرسی مناسب در مورد حساب‌های دریافتی تأمین مالی مصرف‌کننده را اجرا نکرده و رویه‌های مربوط به فرآیند کشف

خطرات و پاسخ به تغلب را انجام نداده‌اند (آچمد و همکاران، ۲۰۲۲).

نظرسنجی جهانی جرم و کلاهبرداری اقتصادی بیان می‌کند که ۴۷ درصد از پاسخ دهندگان اذعان دارند که شرکت آنها در ۲۴ ماه گذشته تغلب را تجربه کرده است که بالاترین درصد در ۲۰ سال گذشته است. همچنین یافته‌های نظرسنجی نشان داد که موارد رشوه، فساد و تغلب حسابداری افزایش نسبتاً سریعی را در سال ۲۰۲۰ تجربه کردند و منطقه آسیا-اقیانوسیه به دلیل تغلب در سرتاسر جهان خسارات زیادی دیده است. در میان انواع مختلف کلاهبرداری، تغلب در گزارشگری مالی نگرانی زیادی برای سرمایه گذاران بالقوه، حسابرسان و بخش دولتی در پی دارد. در واقع FFS نوعی کلاهبرداری است که در مقایسه با سایر انواع کلاهبرداری، زیان زیادی را به همراه دارد. (نوگروهو و همکاران، ۲۰۲۲)

تغلب نه تنها پر هزینه است، بلکه به شهرت و اعتبار حرفه حسابرسی نیز صدمه می‌زند. هنگامی که به علت وجود تغلب صورتهای مالی غیر قابل اعتماد می‌گردند و نیاز مبرم به بازبینی پیدا می‌کنند از بین رفتن اعتماد عمومی کاملاً منطقی است. محققان حسابداری، وکلا، و تدوین کنندگان استاندارد ها، همگی به طور یکسان نسبت به شکست ظاهری حسابرسان در کشف تغلب در جریان حسابرسی ابراز نگرانی کرده اند. افزایش موارد گزارشگری مالی متقلبانه، محققان را تشویق می‌کند که به توسعه نظریه های تغلب ادامه دهند. حسابرسی نیز به منظور مصونیت از این موضوع کنترل ها و مدل هایی را جهت پیشگیری و کشف تغلب تدوین نموده است مواردی همچون کنترل های پیشگیرانه و کشف کننده و اصلاحی و مدل های چندگانه حسابرسی کشف تغلب همچون مثلث و دیاموند و پنتاگون و هگزگون که هر کدام متغیر های مختلفی را جهت کشف تغلب مورد استفاده قرار می‌دهند. تحقیقات قبلی از شاخص های تغلب پنج ضلعی استفاده می‌کردند، بنابراین در این پژوهش با استفاده از مدل شش ضلعی تغلب که شامل متغیرهای فرصت و توجیه و استعداد و خودشیفتگی و انگیزه یا فشار و تبانی، گزارشگری مالی متقلبانه بررسی خواهد شد. ووسیناس (۲۰۱۹) این نظریه را از دانشگاه فنی ملی آتن با توسعه نظریه پنتاگون (SCORE)، که شامل محرک، قابلیت، فرصت، منطقی سازی و نفس است، توسعه داد. سپس این مدل با اضافه کردن تبانی، تئوری موارد تغلب موجود را به روز کرده و تطبیق می‌دهد که جدیدترین مدل تغلب است. هدف این مطالعه شناسایی گزارشگری مالی متقلبانه با استفاده از تحلیل تغلب شش ضلعی شامل هفت عامل ثبات مالی، فشارهای خارجی، نظارت ناکارآمد، تغییرات حسابرس، تغییر مدیر، گستاخی و تبانی است. این تحقیق از این

نظریه جدید استفاده می‌کند زیرا با گذشت زمان، نظریه تغلب نیز توسعه خواهد یافت. نظریه شش ضلعی تکاملی از نظریه پنج ضلعی است که در نظر گرفته می‌شود که قادر به تکمیل عواملی که می‌توانند بر وقوع تغلب تأثیر بگذارند ناتوان است (آچمد و همکاران، ۲۰۲۲). بر اساس موارد پیش گفته، انگیزه این مطالعه تعیین این است که آیا رویکرد مدل شش ضلعی تغلب ووسیناس پتانسیل صورت‌های مالی متقلبانه را دارد و کمیته حسابرسی به عنوان یک متغیر تعدیل کننده عمل می‌کند. وجود یک متغیر تعدیل کننده، مانند کمیته حسابرسی، در تشخیص صورت های مالی بالقوه در تغلب مدل شش ضلعی در این مطالعه جدید است. در رابطه با مدل تغلب شش ضلعی، استفاده از متغیر تعدیل کننده کمیته حسابرسی، همانطور که با تعداد جلسات کمیته حسابرسی در سازمان اندازه گیری می‌شود، در حال حاضر غیر معمول است. این مطالعه با تحقیقات قبلی به این جهت متمایز است که در این پژوهش عوامل موثر بر تغلب با عنایت به نقش تعدیل کننده کمیته حسابرسی، مورد نظر سنجی از خبرگان قرار گرفتند و طی یک تحلیل سلسله مراتبی رتبه بندی گردیدند و سپس وارد مدل شدند. مورد دوم تفاوت نمونه مورد بررسی می‌باشد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

انجمن خبره آزمون تغلب (ACFE) اعلام کرد که صرف وجود حسابرسی خارجی راه حل مناسبی برای شناسایی و یا محدود کردن تغلب نمی‌باشد و اعلام نمودند حسابرسان صورت های مالی بازرسان تغلب نیستند. آنها بگونه ای آموزش دیده اند که صرفا بتوانند تشخیص دهند که آیا صورتهای مالی ارائه شده توسط شرکت در تمام جهات مالی، منصفانه و مطابق با اصول پذیرفته شده حسابداری تهیه شده است یا خیر؟ و تشخیص تغلب، مشابه باحسابرسی صورت های مالی نمی‌باشد و برای شناسایی شواهد تغلب نیاز به داشتن مهارتهای خاص و تکنیک های قانونی توسعه یافته ای می‌باشد که حسابرسان از این دانش بی بهره هستند. اگر چه تدوین کنندگان استاندارد ها، به تدریج به این نتیجه رسیدند حضور یک بازرس قانونی (پس از شناسایی یکی از فاکتور های وجود احتمالی تغلب، ضروری است، با توجه به اینکه حسابرسان در شناسایی تغلب ها پیشرفت زیادی نکردند. اما در این شرایط توام کردن وجود متخصص و بازرس قانونی در کنار قراردادهای حسابرسی برای کاهش ریسک وجود تغلب شناسایی نشده می‌تواند مثر ثمر باشد. بدون آموزش مناسب و کافی در بخش و حوزه قانونی، انتظار اینکه حسابرسان صورت های مالی قادر به شناسایی و کشف تغلب باشد بسیار بی معنی است و به منظور حراست و مراقبت بیشتر از عامه مردم جامعه

ذهنی و کنترل رفتار ادراکی (درک شده) پیش بینی کرد (ژوو و همکاران، ۲۰۲۲).

نظریه هگزاگون

نظریه تقلب هگزاگون ارائه شده توسط ووسیناس (۲۰۱۹) از دانشگاه فنی ملی آتن، برگرفته از نظریه پنطیکاستی، شامل محرک (فشار)، ظرفیت (قابلیت)، فرصت، منطقی سازی و منیت است. بنابراین، ووسیناس (۲۰۱۹) با اضافه کردن تبانی، نظریه را به روز و اصلاح کرد. فشار یکی از دلایلی است که موجب ارتکاب تقلب می شود و شامل سبک زندگی، نیازهای اقتصادی و سایر مشکلات مالی و غیر مالی است. به بیان دیگر شایستگی توانایی فرد برای استفاده از شرایط اطراف است که به او اجازه می دهد تا مرتکب تقلب شود. تبانی یک توافق محرمانه بین دو یا چند نفر برای فریب دادن کسی یا فریب شخص ثالث است. فرصت می تواند انگیزه ای برای کسی باشد که مرتکب تقلب شود. این فرصت به دلیل نظارت ضعیف و سوء استفاده از قدرت به وجود می آید (لستانتی و همکاران، ۲۰۲۰). منطقی کردن به این صورت است که کسی را تشویق به تقلب می کند یا می تواند در افراد در حالت استرس ظاهر شود که باعث می شود طرف احساس کند که تقلب یک عمل طبیعی است (ووسیناس و همکاران، ۲۰۱۹).

تقلب شش ضلعی یک تئوری متحرک است که بیشتر به محرک های تقلب برمی گردد. مثلث تقلب پیشنهاد شده توسط کرسی (۱۹۵۳) اساس مدل تقلب شش ضلعی است. مثلث تقلب توضیح می دهد که چرا مردم مرتکب تقلب می شوند. در مثلث تقلب، تقلب به دلیل سه شرط یا شرایط آغاز می شود: فشار، شایستگی و عقلانیت. تئوری کلاهبرداری مثلث به نظریه تقلب الماس پیشنهاد شده توسط ولف و هرمانسون (۲۰۰۴) سازماندهی شد و یک عامل دیگر که باعث تقلب می شود، یعنی فرصت اضافه شد. تکبر به عنوان یک عامل همچنان باعث ایجاد رفتارهای متقلبانانه می شود. بر اساس نظریه تقلب ذکر شده در بالا، که شامل مثلث تقلب، الماس تقلب و پنتاگرام تقلب است، نظریه تقلب شش ضلعی به عنوان یک نظریه قابل تکرار در فعال سازی تقلب ظاهر می شود که توسط ووسیناس (۲۰۱۹)، توسعه یافته است، تبانی را به عنوان یکی از محرک های کلاهبرداری اضافه می کند (آچمد و همکاران، ۲۰۲۲).

گزارشگری مالی متقلبانانه

گزارشگری مالی متقلبانانه، ارائه صورت های مالی است که حاوی تحریف های مادی است که برای استفاده کنندگان از صورت های مالی مضر است. زیان های ناشی از اقدامات متقلبانانه می تواند

در مقابل تقلب و برای حفظ اعتبار حرفه حسابرسی، لازم است تا پژوهشگران حسابداری به دنبال راه ها و روش هایی جدید بمنظور بهبود توانایی حسابرسان در کشف و محدود کردن تقلب ها باشند. در سال ۲۰۰۰، بیانیه شماره ۹۹، استانداردهای حسابرسی (SAS) در نظر گرفتن تقلب در حسابرسی صورتهای مالی، به جای بیانیه شماره ۸۲ استانداردهای حسابرسی (SAS) صادر شد و برای حسابرسان رهنمودهایی را مهیا کرد تا بدانند که راهنمایی بهتری برای اینکه چگونه تواناییهایشان را برای شناسایی تقلب در طی جریان حسابرسی صورت های مالی، بالا ببرند. هدف این استاندارد کمک به حسابرسان در جهت پیش گرفتن شیوه ای محافظه کارانه برای جلوگیری و شناسایی تقلب بوسیله افزایش دانش مشتریان خود بود که باید در نتیجه روش های کارآمدتری در ارزیابی خطر را بدنبال می داشت. حسابرسان را متوجه این موضوع کرد که در طول جریان حسابرسی، می بایست ذهنی پرسشگر نسبت به پتانسیل موجود برای احتمالات تقلب داشته باشند و از آنها انتظار می رود که تا از شک های حرفه ای در جمع آوری و ارزیابی شواهد حسابرسی و کنار گذاشتن باور های قبلی خود نسبت به امین و صادق بودن مدیریت در مراحل کار خود استفاده کنند و به طور خاص، از حسابرسان خواسته شد تا، خود را درگیر طوفان های فکری و بحث کردن درباره احتمالات وجود اظهارت غلط مالی و تقلب کنند. یکی از الزامات جدید در استاندارد ۹۹ که به خودی خود مفهوم جدیدی در ادبیات حسابرسی به شمار می رود مفهوم "توفان مغزی" است که به موجب آن تیم حسابرسی باید برای بررسی احتمال وقوع تقلب در صورت های مالی در مراحل قبل و طی فرایند گردآوری اطلاعات با هم نشست و مباحثه کند. این استاندارد تأکید کرده است که توفان مغزی روشی لازم الاجرا است و باید با دقتی مشابه سایر روش های حسابرسی به کار گرفته شود. بر اساس بیانیه شماره ۸۲، استانداردهای حسابرسی، حسابرسان باید برآورد ریسک تقلب خود را مستند سازی کنند و همچنین تغییر روش حسابرسی خود را هنگامی که نشانه هایی از وجود احتمال تقلب در طی دوره حسابرسی مشاهده شد را نیز مستند سازی نمایند. با این وجود، بیانیه شماره ۸۲، استانداردهای حسابرسی، مسئولیت حسابرسان را برای کشف تقلب فراتر از مفاهیم کلیدی مادی و تضمین معقول، افزایش داد. مفهوم نظریه ی رفتار برنامه ریزی شده نخستین بار در رشته ی روان شناسی اجتماعی که برخی کارشناسان آن را در حکم مطالعه ی علمی رویکردها می دانند مطرح شد. این نظریه بر نقش قصد و نیت یا همان برنامه ریزی در تشریح رفتار تأکید می کند و مدعی است که قصد و نیت برای انجام رفتارهای مختلف را می توان از راه های رویکرد نسبت به رفتار، هنجارهای

موقعیت و نقش فرد، شناسایی و به ابعاد فرهنگی و اجتماعی نیز توجه شد. از سال ۲۰۱۰ تاکنون، به فراالگوها توجه شده است (نمازی و حسینی نیا، ۱۳۹۸)

نبود نظارت ها^۴

نبود نظارت راه را برای ارتکاب تغلب هموار می نماید، راهبری شرکتی مسئول ساختار کنترل داخلی مؤثر و کمیته ی حسابرسی (با نظارت بر کار حسابرس داخلی، فرایند گزارشگری مالی و اثربخش بودن ساختار کنترل داخلی) نقش مهمی در جلوگیری و کشف تغلب در صورت های مالی ایفا می کنند(شکوری و همکاران، ۱۴۰۰).

تعریف تغلب:

انجمن بازرسان خبره تغلب (ACFE) (2022) تغلب را اشتباه عمدی در گزارش یا حذف داده ها و حقایق با اهمیتی می داند که بر اساس داده های ارائه شده باعث ایجاد خسارات مالی برای استفاده کنندگان از صورت حساب برای تغییر یا جایگزینی آنها می شود. تصمیمات تغلب در صورت های مالی، در عمل مستلزم حذف عمدی فعالیت ها، تراکنش ها، حساب ها یا سایر جزئیات ضروری از صورت های مالی و همچنین استفاده نادرست از قوانین، مقررات یا رویه های حسابداری است که برای محاسبه، ثبت، نظارت و افشای تراکنش ها استفاده می شود(کریستین و همکاران، ۲۰۲۱).

به بیان دیگر تغلب عبارتست از هرگونه اقدام عمدی یا فریبکارانه یک یا چند نفر از مدیران، کارکنان یا اشخاص ثالث، برای برخورداری از یک مزیتی ناروا یا غیرقانونی اطلاق می شود که به ارائه نادرست صورتهای مالی منجر می گردد.(استاندارد حسابرسی ۲۴۰ ایران).

باید توجه داشت که اشتباه مفهومی جدا از تغلب است بدین شرح که اشتباه عبارتست از هرگونه تحریف سهوی در صورتهای مالی (شامل حذف یک مبلغ یا یک مورد افشا) اما تحریف در صورتهای مالی می تواند از تغلب یا اشتباه ناشی شود. حسابرس در بررسی تغلب دو نوع تحریف عمدی را مدنظر دارد: الف- تحریف ناشی از گزارشگری مالی متقلبانه و ب- تحریف ناشی از سوء استفاده از داراییها. بیانیه شماره ۹۹ استانداردهای حسابرسی، حسابرسان را به غلبه بر گرایشها و میلهای طبیعی خود از قبیل اتکای بیش از حد بر اظهارات صاحبکار فراخوانده و از آنها خواسته است تا با ذهنی پرسشگر و به حالت تردید،

مالی یا غیر مالی باشد. صورتهای مالی نادرست قابلیت اتکای اطلاعات مالی را کاهش می دهد و استفاده کنندگان از صورت های مالی را به تصمیم گیری ضعیف سوق می دهد. به گفته لو و وانگ (۲۰۱۱)، راه های مختلفی برای ایجاد اطلاعات مالی نادرست وجود دارد، مانند دستکاری، جعل یا تغییر اسناد و مدارک پشتیبان و سوابق حسابداری برای تهیه صورتهای مالی، حذف، اشتباه یا مانع تراشی عمدی در معاملات، رویدادها یا اطلاعاتی که منجر به ارائه صورتهای مالی می شود. در اینجا، کلاهبرداران عمداً از دستورالعمل های مربوط به میزان رتبه بندی، افشاگری ها یا روش های ارائه سوء استفاده می کنند(غزالی و همکاران ۲۰۱۹).

روش های تغلب:^۱

به ترتیب از پرتکرارترین نوع آن یعنی تغلب در درآمدها گرفته تا تغلب بهای از نوع کم تکرار مثل تغلب در حسابهای پرداختنی، انتظار از حسابرس آن است که روش های پرتکرار تغلب در صورت های مالی را کشف کند. مدیریت سود معمولترین روش به کارگیری تغلب در صورت های مالی است. تغلب در صورت های مالی می تواند از دست کاری در رویدادها یا معاملات تا تأخیر عمدی در شناخت و ثبت رویدادها و معاملاتی که رخ داده است تغییر کند.(چن و همکاران ۲۰۲۰).

حساب آرایه^۲

در بیشتر حالات یعنی بیش از ۸۰ درصد تغلب در صورتهای مالی با مشارکت مدیر عامل یا مدیر مالی انجام می گیرد تصویب و آگاهی تیم مدیریت رده بالا شامل مدیریت اجرایی، مدیر مالی، رؤساء، خزانه داران و کنترلرها رخ می دهد(ساری و همکاران ۲۰۲۰).

فشار و انگیزه ها^۳

الگوی تغلب در دهه ۱۹۵۰ از "مثلث تغلب"، که شامل سه بعد فشار، فرصت و توجیه است، شروع شده و مشکل مالی، سیستم ضعیف کنترل داخلی و وضعیت نامطلوب کاری به عنوان انگیزه های تغلب شناسایی شدند. در دهه ۱۹۸۰، ویژگی های شخصی و محیط شغلی شناسایی و وجه "کمال شخص" معرفی شد. در دهه ۱۹۹۰، عوامل رفتاری، به ویژه شهرت، هنجارهای ذهنی و کنترل بر تمایل، به عنوان عوامل انگیزه تغلب مدیران شناسایی شدند. در دهه ۲۰۰۰، وجه "قابلیت شخص" شامل هوش،

³ Incentives

⁴ Monitoring

¹ Recipes

² Cooks

توانایی کشف تقلب حسابرس (نقش میانجی شک و تردید حرفه‌ای) پرداختند. نتایج حاصل از پژوهش آنها نشان می‌دهد تیپ شخصیتی شهودی - منطقی و حسی - منطقی در مقایسه با سایر تیپ‌های شخصیتی و تجربه می‌توانند به طور مستقیم و غیرمستقیم اثر مثبت و معناداری بر توانایی کشف تقلب داشته باشند. اما جنسیت رابطه معناداری با توانایی کشف تقلب ندارد. دریائی و عزیز (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان رابطه اخلاق، تجربه و صلاحیت حرفه‌ای حسابرسان با کیفیت حسابرسی با توجه به نقش تعدیل‌کننده شک و تردید حرفه‌ای پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که متغیر شک و تردید به‌عنوان یک متغیر تعدیلگر و تأثیرگذار بر رابطه بین تجربه، اخلاق و صلاحیت حرفه‌ای با کیفیت حسابرسی است و منجر به افزایش کیفیت حسابرسی می‌شود. آگوستینا و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی به بررسی تردید حرفه‌ای حسابرسان و کشف تقلب پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که شایستگی، استقلال و فشار زمانی حسابرسی تأثیری بر توانایی کشف تقلب نداشتند، اما تجربه و شک حرفه‌ای حسابرس تأثیر مثبتی بر کشف تقلب داشت. اود و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی به بررسی توانایی حسابرسان برای کشف تقلب: استقلال، تجربه، تردید حرفه‌ای و حجم کاری پرداختند و بیان نمودند که بر خلاف حجم کار، استقلال، تجربه حسابرسی و شک حرفه‌ای تأثیر مثبت و معناداری بر توانایی حسابرس در کشف تقلب دارند. سولیسیتانی و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهشی به بررسی تأثیر تردید حرفه‌ای، تجربه و آموزش بر توانایی حسابرسان دولتی در کشف تقلب پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد تردید حرفه‌ای و تجربه به طور قابل توجهی بر توانایی کشف تقلب تأثیر می‌گذارد، اما آموزش بر توانایی کشف تقلب تأثیر نمی‌گذارد. آدی پوترا و دوراندرا (۲۰۱۹) در پژوهشی تأثیر تجربه حسابرس، نوع شخصیت و تلاش تقلب حسابرس بر توانایی حسابرس در کشف تقلب با قضاوت حرفه‌ای به‌عنوان متغیر میانجی پرداختند. و اعلام داشتند تجربه حسابرس، نوع شخصیت، ممیزهای حسابرسی و قضاوت حرفه‌ای تأثیر مثبت و معناداری بر توانایی حسابرس برای کشف تقلب دارد. اکیپانتی (۲۰۱۷) در پژوهشی به بررسی تأثیر تجربه حسابرسان، اخلاق حرفه‌ای و شخصیت بر تردیدگرایی حرفه‌ای حسابرسان و توانایی حسابرسان در کشف تقلب پرداختند، نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد بر خلاف تجربه و شخصیت حسابرس، تردیدگرایی حرفه‌ای حسابرس و درک حسابرس تأثیر مثبت و معناداری بر توانایی حسابرس در کشف تقلب دارد.

رویکرد حسابرسی را تعیین کنند. طبق این بیانیه ضروری است که حسابرس روابط گذشته را نادیده بگیرد و هرگز نپندارد که تمام صاحبکاران صادق و درستکارند. همچنین استاندارد جدید پیشنهادهایی را در مورد به کار بستن افکاری نقادانه و حاوی تردید حرفه‌ای در مراحل مختلف حسابرسی بویژه در طول برنامه‌ریزی حسابرسی و ارزیابی شواهد به حسابرسان ارائه داده است. کسب اطلاعات دست اول در مورد تقلب ممکن است در هر قسمت یا در هر سطحی از سازمان روی دهد. ممکن است برخی از افراد، ارتکاب تقلب یا پنهان کردن آن را توسط فرد یا افراد معینی مشاهده کنند یا به نحوی از آن آگاهی یابند. اغلب، افرادی که از تقلب آگاهی داشته‌اند، پس از روشن شدن واقعیت، به دیگران گفته‌اند که از وقوع تقلب مطلع بوده‌اند اما کسی چیزی از آنها در این باره نپرسیده است. بیانیه جدید، این احتمال را افزایش داده است تا حسابرسان همان کسانی باشند که در این مورد سؤال می‌کنند (کمیته فنی سازمان حسابرسی، ۱۳۸۸).

علیزاده‌گان و همکاران (۱۴۰۲) به بررسی تحلیل توانایی حسابرسان در کشف تقلب در گزارشگری مالی با استفاده از تئوری رفتار برنامه‌ریزی‌شده و تأثیر تجربه حسابرس و تیپ شخصیتی با توجه به نقش میانجی تردید حرفه‌ای در کشور ایران با مراجعه به نظر اعضای حرفه‌ای حسابداری، شامل حسابرسان شاغل در مؤسسات حسابرسی عضو جامعه حسابداران رسمی ایران پرداختند و به این نتیجه رسیدند که تجربه حسابرس و تیپ شخصیتی به طور غیرمستقیم با توجه به نقش میانجی تردید حرفه‌ای بر کشف تقلب در صورت‌های مالی رابطه مثبت و معناداری دارند. شمس (۱۴۰۱) به بررسی نقش تعدیلگری شک سازمانی در رابطه ریسک کشف تقلب و شک و تردید حرفه‌ای پرداخت که نتایج نشان داد بین ریسک کشف تقلب و شک و تردید حرفه‌ای، رابطه وجود دارد. همچنین مشخص شد شک سازمانی رابطه ریسک کشف تقلب و شک و تردید حرفه‌ای را تعدیل می‌کند. خلیلی ثمرین (۱۴۰۰) به بررسی رتبه‌بندی عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی موثر بر گزارشگری مالی متقلبانه با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی پرداختند با توجه به نتایج پژوهش، از عوامل برون-سازمانی به ترتیب عوامل مرتبط با ویژگی‌های حسابرسی مستقل، عوامل فرهنگی، عوامل قانونی و نظارتی خارج از سازمان و از عوامل درون‌سازمانی به ترتیب ویژگی‌های حرفه‌ای و ساختار مدیریت، ویژگی‌های رفتاری مدیریت، ویژگی‌های رفتاری و اخلاقی، ویژگی‌های مرتبط با خطاهای سیستمی و انسانی دارای بیشترین اهمیت بوده است. پاشائی فشتالی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی به بررسی رابطه تیپ شخصیتی، تجربه و جنسیت با

فرضیات پژوهش

متغیر تعامل بین ثبات مالی و کمیته حسابرسی که دارای تخصص مالی است قادر است سطح فعالیت متغیر دارایی ها را در دستیابی به سودآوری در شرکت افزایش دهد. برای جلوگیری از تغلب، وجود یک سیستم نظارتی برای اطمینان از گزارش صادقانه اطلاعات مالی ضروری است، جایی که کمیته حسابرسی یکی از سازوکارهای حاکمیت شرکتی برای نظارت و نظارت است. تحقیقات دیوی و آنیسیکورلیلا (۲۰۲۱) کمیته حسابرسی به طور قابل توجهی توسط اثر رشد شرکت تعدیل می شود، جایی که وجود کمیته حسابرسی می تواند احتمال فشار بر تغلب را کاهش دهد. طبق تحقیقات لاراستی و همکاران (۲۰۲۰)، ثبات مالی که توسط کمیته حسابرسی تعدیل شده است، هیچ تأثیری بر تغلب در صورت های مالی ندارد (دیوی و آنیسیکورلیلا، ۲۰۲۱؛ لاراستی و همکاران، ۲۰۲۰).

فرضیه اول: شاخص فشار تعدیل شده توسط کمیته حسابرسی بر تغلب صورتهای مالی تأثیر می گذارد.

فرصتی که توسط کیفیت حسابرسان خارجی تعدیل شده توسط کمیته حسابرسی می تواند بر تغلب در صورت های مالی تأثیر بگذارد، استفاده از حسابرسان خارجی با KAP BIG4 می تواند تمایل به دستکاری صورت های مالی شرکت را به حداقل برساند. نظارت کمیته حسابرسی می تواند به ارزیابی یافته های حسابرس کمک کند تا هرگونه عقلانیت انجام شده توسط مدیریت را به حداقل برساند. وجود کمیته حسابرسی می تواند تأثیر کیفیت حسابرس خارجی بر صورتهای مالی متقلبانه را تقویت کند. متغیر تعدیل کننده کمیته حسابرسی تأثیر قابل توجهی بر گردش مالی KAP شرکت دارد. طبق تحقیقات لوهری، مشوری و ارمایا (۲۰۲۱) کمیته حسابرسی قادر به تعدیل رابطه بین فرصت های تغلب از طریق حسابرسان خارجی به تغلب در صورت های مالی نیست (لوهری و همکاران، ۲۰۲۱).

فرضیه دوم: شاخص فرصت تعدیل شده توسط کمیته حسابرسی بر تغلب صورتهای مالی تأثیر دارد.

استفاده از منطقی سازی دستکاری صورت های مالی با استفاده از کل تعهدی به کل دارایی ها که به نمایندگی از اصل تعهدی در مدیریت آن توجیه می کند (سیتونکی و همکاران، ۲۰۲۰). کمیته حسابرسی می تواند با منطقی کردن گزارشگری مالی از طریق کل ارقام تعهدی به کل دارایی ها، از تغلب جلوگیری کند، و اجازه می دهد گزارش های مالی با اطلاعاتی ارائه شود که برای اشخاص ثالث مضر نباشد. طبق تحقیقات آیم و همکاران (۲۰۲۳)، وجود یک کمیته حسابرسی می تواند اعمال تغلب را به حداقل برساند (آیم و همکاران، ۲۰۲۳).

فرضیه سوم: شاخص توجیه تعدیل شده توسط کمیته حسابرسی بر تغلب صورت های مالی تأثیر دارد.

توانایی ارائه شده توسط تجربه هیئت مدیره و تعدیل شده توسط کمیته حسابرسی می تواند بر تغلب در صورت های مالی تأثیر بگذارد. توانایی مدیرانی که تجربه کار یا خدمت در شرکت ها را دارند به آنها امکان می دهد به راحتی مرتکب تغلب شوند، بنابراین وجود کمیته حسابرسی برای نظارت بر گزارشگری مالی ضروری است. وظیفه کمیته حسابرسی در انجام نظارت می تواند از طریق جلسات یا جلسات اعضای کمیته حسابرسی انجام شود، هر چه تعداد جلسات بیشتر توسط کمیته حسابرسی برگزار شود نشان دهنده میزان دقت اعضای کمیته حسابرسی است، بنابراین احتمال خطاهای شرکتی یا تغلب وجود دارد. تجربه مدیران که توسط کمیته حسابرسی تعدیل می شود، بر تغلب در صورت های مالی تأثیر دارد که می تواند وقوع تغلب را تضعیف کند (دیوی و آنیسیکورلیلا، ۲۰۲۱).

فرضیه چهارم: شاخص استعداد تعدیل شده توسط کمیته حسابرسی بر تغلب صورتهای مالی تأثیر دارد.

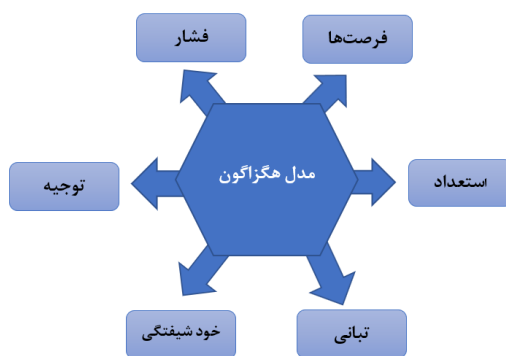
به حداقل رساندن احتمال تغلب از طریق شرکت های خانوادگی یا خویشاوندی بین رهبران شرکت، نیاز به نظارت بهینه و حرفه ای بودن بالا است، این امر می تواند از طریق وجود یک کمیته حسابرسی باشد که می تواند یافته هایی را که مطابق با قوانین شرکت یا SOP تشخیص داده می شود، آشکار کند. که می تواند بر احتمال تغلب صورت های مالی تأثیر بگذارد. تحقیقات نشان می دهد که شرکت های خانوادگی بر صورت های مالی متقلبانه تأثیر دارند. با توجه به پژوهش گوتاما (۲۰۱۷) کمیته حسابرسی رابطه بین مالکیت خانوادگی و کیفیت گزارشگری مالی شرکت را تقویت می کند، جایی که کمیته حسابرسی نظارت بر گزارشگری مالی شرکت را افزایش می دهد تا وقوع صورت های مالی متقلبانه را کاهش دهد (گوتاما، ۲۰۱۷).

فرضیه پنجم: شاخص خودشیفتگی تعدیل شده توسط کمیته حسابرسی بر تغلب صورتهای مالی تأثیر دارد.

افزایش حق الزحمه حسابرسی یا تفاوت در حق الزحمه حسابرسی در سال قبل ممکن است نشان دهنده احتمال تغلب در صورت های مالی باشد، با وجود کمیته حسابرسی در داخل شرکت، امید است که بتواند یافته های نامناسب را در طول جلسات حسابرسی آشکار کند، به طوری که شکل نظارت داخلی شرکت ادامه دارد و احتمال تغلب در صورتهای مالی را کاهش خواهد داد. اما با توجه به تحقیقات آردانی (۲۰۱۷)، کمیته حسابرسی نمی تواند حق الزحمه حسابرسی را در مورد کیفیت حسابرسی، یعنی نتایج گزارش حسابرسی در مورد یافته هایی

مدیران معمولاً با اشخاص درون سازمانی و برون سازمانی بسیاری در ارتباط هستند که از آنها دعوت می‌کنند در این امر شریک شوند، مدیران می‌توانند به راحتی نخلفاتی را که با مشارکت دیگران انجام می‌دهند را پنهان نموده و کشف آن را برای نهاد های نظارتی دشوار سازند. از آنجا که معاملات با اشخاص خارج از شرکت صورت می‌گیرد و در تهیه صورت های مالی این معاملات رکن اساسی است هنگامی که طرفین معامله با مدیریت تبانی می‌کنند این معاملات صحیح به نظر می‌رسند. (دیانجانا و ورا ۲۰۲۲).

مبنی بر وجود یا عدم وجود تقلب صورت های مالی در شرکت تعدیل کند (آردانی، ۲۰۱۷).
فرضیه ششم: شاخص تبانی که توسط کمیته حسابرسی تعدیل شده است بر تقلب صورتهای مالی تأثیر دارد.
 با توجه به تبیین های تئوریک فرضیات و بر اساس مدل هگزگون، شکل زیر اریه شده است.
 هنگامی که بخش های مختلفی برای انجام تقلب با هم همکاری می نمایند می تواند آسیب بسیار بیشتری وارد نماید (زاهاری و همکاران ۲۰۲۱) زیرا تبانی میتواند منجر به ایجاد فشار از سوی افراد دخیل در آن بر روی اشخاصی گردد که تمایلی به مشارکت در این امر ندارند. در تبانی افراد به دنبال شریک جرم هستند.

شکل شماره (۱)، مدل هگزگون

هستند. شیوه و روند پژوهش به این شکل است که ابتدا معیارهای کلی مؤثر در تقلب در صورتهای مالی از طریق مطالعه مقالات و کتب مرتبط شناسایی گردید و ۱۲ مولفه اولیه حاصل شد. پس از آن در مورد اهمیت معیارهای مستخرج نظر خبرگان به شکل بلی یا خیر خواسته شده و با بررسی نتایج این نظرسنجی، ۶ مولفه نهایی حاصل شد.

روش گردآوری داده‌ها، قلمرو پژوهش و جامعه آماری

گردآوری و تحلیل داده‌ها در روش نظریه‌پردازی داده بنیان به طور همزمان صورت می‌گیرد. در این روش، مصاحبه روشی مناسب برای گردآوری داده‌ها است؛ زیرا مصاحبه‌ها مبتنی بر تجارب و گفتگوهای روزانه هستند. قلمرو زمانی پژوهش پیش رو پاییز ۱۴۰۲ بوده و به شیوه پژوهشی میدانی صورت پذیرفته است. جامعه خبرگان، صاحب نظران و دست اندر کاران حوزه حسابداری و حسابرسی، که از آنها جهت کمک به شناسایی مدل و عوامل تعیین کننده تقلب در صورتهای مالی استفاده گردیده

روش انجام پژوهش

انجام این پژوهش طی دو مرحله مجزا و متوالی صورت می‌گیرد. نخست با توجه به نوع و اهدافکه دارای رویکردی توسعه‌ای- کاربردی و از جنبه اجرا و روش تحلیل داده کمی می‌باشد، به دنبال شناسایی عواملی هستیم که می‌توانند بر تقلب در صورت های مالی مؤثر باشند تا در نهایت بتوانیم این عوامل را با میزان اهمیت هر یک از آنها ارائه دهیم و در مرحله دوم عوامل مؤثر در مدل پیشنهادی کنار هم قرار گیرند و نتایج حاصل بررسی شود، بنابراین با بهره جستن از روش کتابخانه‌ای و نیز نظر خبرگان و کارشناسان به هر کدام از معیارها با کمک فرآیند تحلیل سلسله مراتبی فازی (FAHP) وزنی اختصاص داده می‌شود و برای تجزیه و تحلیل داده با عنایت به وزن دهی ابعاد و معیارهای شناسایی شده، به رتبه‌بندی مؤلفه‌های مؤثر بر حوزه مذکور پرداخته می‌شود و در ادامه مدل هگزگون با استفاده از مولفه‌های انتخابی، ارائه شده است. خبرگان مورد مصاحبه، عموماً از مدیران مالی و دارای مدرک تحصیلی تخصصی در حوزه حسابداری و حسابرسی

سال مالی آنها برای افزایش قابلیت مقایسه، منتهی به ۲۹ اسفندماه باشد.

به دلیل تفاوت ماهیت عملیات جزء شرکت‌های واسطه گری مالی و بیمه ای و سرمایه گذاری نباشد. اطلاعات و داده‌های مورد نیاز جهت پژوهش در دسترس باشد.

با لحاظ کردن موارد فوق الذکر، اطلاعات مرتبط با ۲۴۰ شرکت در دوره ۵ ساله ۱۳۹۷ - ۱۴۰۱ و مجموعاً ۱۲۰۰ سال - شرکت به منظور آزمون فرضیات پژوهش مورد استفاده قرار گرفت؛ بنابراین جامعه آماری و نمونه آماری در این مطالعه بر یکدیگر منطبق هستند.

روش تجزیه و تحلیل

پس از شناسایی و استخراج اطلاعات از اولین نظرسنجی شماره یک به ۶ معیار اصلی با توجه به شرایط موجود در کشور دست یافتیم. سپس نظرسنجی دوم، که مربوط به مقایسات زوجی معیارها است، طراحی و در اختیار خبرگان و کارشناسان قرار گرفت. در نهایت، از خروجی پرسشنامه‌ها، ماتریس مقایسات زوجی معیارها به دست آمد. سپس با استفاده از ماتریس مقایسات زوجی به دست آمده و با استفاده از روش فرآیند تحلیل سلسله مراتبی فازی به هر یک از شاخص‌ها وزن داده شد.

است و در قالب نمونه‌ای که به روش نمونه گیری گلوله برفی غیر تصادفی انتخاب شده‌اند، طی یک نظرسنجی که با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) انجام گرفته است.

جدول ۱. ویژگی‌های افراد مصاحبه شونده

تخصصیات	تعداد	سمت / موقعیت شغلی	
		کارشناسی ارشد	دکتر
مدیران مالی	۱۴	۹	۵
حسابرسان	۱۱	۷	۴

نمونه دوم این مطالعه به شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران برمی‌گردد که به صورت حذفی سیستماتیک و با توجه به شرایط زیر و به شیوه‌ی خلاصه شده در جدول ۲، انتخاب شده است:

در این شیوه نخست شرایط لازم برای انتخاب نمونه تعریف می‌گردد و پس از آن نمونه‌های فاقد شرایط مذکور حذف می‌گردد.

ملاک‌های ذیل جهت گزینش نمونه مناسب به روش حذفی مورد استفاده قرار گرفته است:

پیش از سال ۱۳۹۵ در بورس تهران پذیرفته شده و از اول سال مذکور سهام آنها در بورس مورد معامله قرار گیرد.

جدول (۲)، روند انتخاب نمونه

تعداد شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار در پایان سال ۱۳۹۶	معیارها:
۵۰۵	
۴۲	تعداد شرکت‌های واسطه گری مالی، سرمایه گذاری و لیزینگ و بانک‌ها
۲۳	تعداد شرکت‌هایی که سال مالی آنها منتهی به ۲۹ اسفند ماه نمی‌باشد.
۱۸۵	تعداد شرکت‌هایی که بعد از سال ۱۳۹۵ در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شده‌اند.
۱۵	تعداد شرکت‌هایی که اطلاعات آنها در قلمرو زمانی ذکر شده، در دست نیست.
۲۴۰	تعداد شرکت های مورد مطالعه

جدول شماره ۳. مولفه‌های موثر بر تقلب صورت‌های مالی (نوگروه و دیان‌تی، ۲۰۲۲).

متغیرها	فشار (STI)	خود شیفتگی (EGO)	استعداد (CAP)	فرصت (OPP)	توجیه (RAZ)	تبانی (COL)
نحوه اندازه گیری متغیرها	بر اساس بازده داراییها	تغییرات شدید در سود هر سهم	نسبت مدیران مستقل	بر اساس نسبت موجودی کالا به فروش	تجدید ارائه سود به طور مکرر	تقسیم مجموع دارایی ها و بدهی ها بر حقوق صاحبان سهام

مدل FAHP

در روش FAHP بر اساس روش EA، برای هر کدام از سطرهای ماتریس مقایسات زوجی، مقدار S_k ، که خود یک عدد فازی مثلثی است، به صورت زیر محاسبه می‌گردد:

$$S_k = \sum_{j=1}^n M_{kl} \times \left[\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n M_{ij} \right]^{-1} \quad (1)$$

که شماره سطر i و j به ترتیب بیانگر گزینه‌ها و شاخص‌ها می‌باشند. در روش EA، پس از محاسبه S_k ها، می‌باید درجه بزرگی آنها را نسبت به یکدیگر محاسبه و به دست آورد. به طور کلی اگر فرض کنیم که M_1 و M_2 دو عدد فازی مثلثی باشند، آنگاه درجه بزرگی M_1 بر M_2 که با $V(M_1 \geq M_2)$ نشان می‌دهیم، به صورت زیر تعریف می‌گردد:

$$m_1 \geq m_2 \quad V(M_1 \geq M_2) = 1$$

اگر

$$V(M_1 \geq M_2) = hgt(V(M_1 \cap M_2)) \quad (2)$$

وگرنه

همچنین داریم:

$$hgt(V(M_1 \cap M_2)) = \frac{u_1 - l_2}{(u_1 - l_2) + (m_2 - m_1)} \quad (3)$$

همچنین اندازه و میزان بزرگی یک عدد فازی مثلثی از k عدد فازی مثلثی دیگر نیز به صورت زیر محاسبه می‌گردد:

$$V(M_1 \geq M_2 \dots M_k) = \text{Min}\{V(M_1 \geq M_2) \dots V(M_1 \geq M_k)\} \quad (4)$$

در روش EA برای محاسبه وزن شاخص‌ها در ماتریس مقایسه زوجی به این شیوه حساب می‌کنیم:

$$W'(x_i) = \text{Min}\{V(S_i \geq S_k)\} \quad k = 1, 2, \dots, n \quad k \neq i \quad (5)$$

بنابراین، بردار وزن شاخص‌ها نیز به شکل زیر خواهد بود:

$$W' = [W'(c_1) \cdot W'(c_2) \dots W'(c_n)] \quad (6)$$

که همان بردار ضرایب غیر بهنجار AHP فازی است. در جدول ۴ مقایسه کلامی و اعداد فازی مثلثی مربوط، که برای انجام مقایسات زوجی به کار می‌رود، آورده شده است (مؤمنی، ۱۳۹۸).

جدول ۴. متغیرهای کلامی و اعداد فازی مثلثی

عدد فازی	تعریف	مقیاس فازی مثلثی			مقیاس فازی معکوس مثلثاتی		
		۱	۱	۳	۰/۳۳	۱	۱
۱۸	مقیاس یکسان	۱	۱	۳	۰/۳۳	۱	۱
۳۸	اهمیت ضرورت	۱	۳	۵	۰/۲	۰/۳۳	۱
۵۸	اهمیت قوی	۳	۵	۷	۰/۱۴	۰/۲	۰/۳۳
۷۸	اهمیت خیلی قوی	۵	۷	۹	۰/۱۱	۰/۱۴	۰/۲
۹۸	اهمیت مطلق	۷	۹	۹	۰/۱۱	۰/۱۱	۰/۱۴

جدول ۵. مقیاس کلامی و اعداد فازی

اعداد فازی	متغیرهای زبانی
(۱ ۱ ۳)	خیلی ضعیف
(۱ ۳ ۵)	ضعیف
(۳ ۵ ۷)	متوسط
(۵ ۷ ۹)	خوب
(۷ ۹ ۹)	خیلی خوب

پس از مشخص شدن معیارها و گزینه‌ها و در مرحله بعد، مصاحبه شماره دوم برای انجام مقایسات زوجی بین معیارها، طراحی و با هماهنگی خبرگان انجام می‌گیرد. پس از جمع‌آوری نتایج مصاحبه‌ها و پالایش داده‌های به دست آمده، ابتدا باید به بررسی سازگاری منطقی قضاوت‌ها بپردازیم. پس از بررسی داده‌های مصاحبه‌های مقایسات زوجی، داده‌های هر ۲۵ خبره مورد قبول قرار گرفت. در جدول ۵ نتایج خروجی به دست آمده با نرم افزار Excel برای بررسی سازگاری قضاوت‌های مقایسات زوجی آورده شده و ماتریس نهایی مقایسات زوجی معیارها که از میانگین نظرات کارشناسان به دست آمده دیده می‌شود.

جدول ۶. ماتریس مقایسات زوجی

بررسی سازگاری	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆
C ₁	۱/۰۰	۱/۳۲	۰/۹۷	۱/۰۲	۱/۰۵	۰/۸۳
C ₂	۱/۰۲	۱/۰۰	۰/۸۳	۱/۰۴	۱/۰۹	۰/۵۷
C ₃	۲/۰۳	۲/۷۴	۱/۰۰	۴/۳۴	۲/۸۱	۲/۲۹

λ_{max}	۹/۷۳
IRI	۱/۴۹
II	۰/۰۸
IR	۰/۰۶

جدول ۸. وزن نهایی مولفه‌ها بر اساس روش (AHP)

مقادیر	اوزان غیر بهنجار	اوزان بهنجار شده
S1=	۰/۴۵۳	۰/۱۷۹
S2=	۰/۵۷۰	۰/۱۹۲
S3=	۰/۲۱۷	۰/۱۰۴
S4=	۰/۴۵۲	۰/۱۶۹
S5=	۰/۳۸۱	۰/۱۷۲
S6=	۰/۹۵۴	۰/۱۸۴
Sum=	۳/۰۲۷	۱/۰۰۰

محاسبه وزن نهایی گزینه‌ها و رتبه بندی عوامل وزن نهایی

هر گزینه از حاصل ضرب وزن نسبی مولفه‌ها در وزن نسبی گزینه‌ها (نسبت به هر معیار) به دست می‌آید. رتبه بندی گزینه‌ها با توجه به اوزان نهایی آنها صورت می‌پذیرد و از آنجا که این اوزان به صورت اعداد فازی هستند، برای رتبه بندی آنها و انتخاب بهترین گزینه، استفاده از روش‌های رتبه بندی فازی شود.

جدول ۹. مولفه‌های نهایی به همراه وزن‌های تخصیص داده

شده به هر عامل

رتبه بندی	وزن‌ها	مولفه‌ها
۳	۰/۱۷۹	فشار $STI_{i,t}$
۱	۰/۱۹۲	فرصت $OPPI_{i,t}$
۶	۰/۱۰۴	توجیه $RAZI_{i,t}$
۵	۰/۱۶۹	استعداد $CAPi_{i,t}$
۴	۰/۱۷۲	خودشیفتگی $EGOi_{i,t}$
۲	۰/۱۸۴	تبانی $COLi_{i,t}$

سپس به ارائه مدل تحقیق می‌پردازیم:

بر اساس متغیرهای موجود مدل زیر که توسط نوگروه و دبانتی (۲۰۲۲) پیشنهاد شده است مورد استفاده قرار گرفت:

مدل (۱)

$$FFS_{i,t} = \alpha + \beta_1 STI_{i,t} + \beta_2 OPP_{i,t} + \beta_3 RAZ_{i,t} + \beta_4 CAP_{i,t} + \beta_5 EGO_{i,t} + \beta_6 COL_{i,t} + \beta_7 AC_{i,t} * STI_{i,t} + \beta_8 AC_{i,t} * OPP_{i,t} + \beta_9 AC_{i,t} * RAZ_{i,t} + \beta_{10} AC_{i,t} * CAP_{i,t} + \beta_{11} AC_{i,t} * EGO_{i,t} + \beta_{12} AC_{i,t} * COL_{i,t} + \beta_{13} control + \varepsilon$$

که بجز $FFS_{i,t}$ که معادل گزارشگری مالی متقلبانه است، باقی موارد در جدول شماره ۳ و ۹ آورده شده‌اند. برای تشخیص

بررسی سازگاری	C ₁	C ₂	C ₃	C ₄	C ₅	C ₆
C ₄	۱/۲۳	۱/۰۶	۰/۹۳	۱/۰۰	۱/۸۷	۰/۵۴
C ₅	۱/۱۷	۱/۰۲	۰/۵۱	۱/۰۳	۱/۰۰	۰/۱۲
C ₆	۱/۹۷	۰/۹۸	۰/۸۳	۱/۰۵	۱/۵۷	۱/۰۰
Total	۸/۴۲	۸/۱۲	۵/۰۷	۹/۴۸	۹/۳۹	۵/۳۵

محاسبه وزن نسبی عناصر جداول مقایسات زوجی با روش میانگین هندسی فازی

داده‌های ماتریس فازی مقایسات زوجی را به فرم اعداد مثلثی تشکیل داده و سپس وزن نسبی گزینه‌های این ماتریس را با روش میانگین هندسی فازی به دست می‌آوریم. سپس اندازه بزرگ‌ترین مقدار تقریبی ویژه فازی ماتریس (λ_{max}) را به صورت زیر تخمین می‌زنیم:

$$\bar{I}.I \quad \frac{\bar{\lambda}_{max}}{n}$$

و نهایتاً میزان ناسازگاری ماتریس از فرمول زیر به دست می‌آید:

$$\bar{I}.R \quad \frac{\bar{I}.I}{I.I.R}$$

که در این فرمول I.I.R شاخص ناسازگاری ماتریس تصادفی است. به عبارت دیگر در هر ماتریس، حاصل تقسیم شاخص ناسازگاری بر شاخص ماتریس تصادفی هم‌بُعدش، معیار مناسبی برای قضاوت در مورد ناسازگاری ماتریس است که آن را میزان ناسازگاری می‌نامند. چنانچه این عدد کوچکتر یا مساوی ۰/۱ باشد ماتریس از سازگاری تقریبی برخوردار است، در غیر این صورت باید در قضاوت‌ها تجدید نظر شود. در جدول ۷ می‌توان این اعداد را مشاهده کرد.

همانطور که مشاهده می‌گردد نتایج بیان می‌دارد مقدار نرخ ناسازگاری (IR) معادل ۰/۰۶ است که گواه سازگاری مقایسات زوجی است و میتوان ادامه راه و مسیر را به منظور مراحل AHP انجام داد و به بازنگری در مقایسات زوجی نیازی نیست. برای تعیین وزن هر معیار، میانگین هندسی عناصر هر سطر محاسبه می‌شود. نهایتاً پس از انجام محاسبات (AHP) فازی، نتایجی به دست آمد که در جدول ۸ مقادیر S₁ تا S₆ به وزن هر مولفه مربوط است.

جدول ۷. ناسازگاری تصادفی

N	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
IRI	۰	۰	۰/۵۹	۰/۸۱	۰/۹۲	۱/۱۳	۱/۲۷	۱/۲۹	۱/۳۰

محاسبه شده است به این صورت که اگر شرکت i تمامی الزامات قانونی را رعایت نموده باشد 100% و چنانچه از کل الزامات مربوطه به طور مثال ۲ مورد را رعایت نموده باشد امتیاز 40% را کسب می نماید.

جدول شماره ۱۰، اندازه گیری متغیرها

متغیر	نحوه محاسبات
فشار، STI_i, t	جریان نقد عملیاتی - سودخالص مجموع دارایی ها سال قبل
فرصت $OPPI_i, t$	باسج یاه پینتفایرد لاس پراج شورف لاس پراج حساب های دریافتنی سال قبل فروش سال قبل
توجیه RAZ_i, t	عدد ۱ اگر تغییر حسابرسان قبل از حداکثر مدت قانونی باشد عدد ۰ اگر تغییر حسابرسان ناشی از خاتمه مهلت قانونی باشد
استعداد $CAPI_i, t$	عدد ۱ اگر مدیریت سابقه مالی داشته باشد عدد ۰ اگر مدیریت سابقه غیر مالی داشته باشد
خودشیفتگی EGO_i, t	لگاریتم طبیعی مجموع پاداش های پرداختی به مدیران
تبانی COL_i, t	بدهی ها + دارایی ها حقوق صاحبان سهام
متغیرهای تعدیل کننده	
کمیته حسابرسی AC	** تحلیل امتیاز حاکمیت شرکتی ناشی از الزامات حاکمیت شرکتی در بورس
متغیرهای کنترلی	
اندازه شرکت SIZE	مجموع دارایی ها در سال جاری
نرخ بازده دارایی ROA ها	سود خالص مجموع دارایی ها
حاشیه سود MNG	سهام مدیریتی کل سهام منتشر شده
تغییرات اهرمی LEV	عومجم یهدب یاه لاس پراج عومجم بیباراد یاه لاس پراج مجموع بدهی های سال قبل مجموع دارایی های سال قبل

**

$$AC = \frac{n}{k} \times 100$$

گزارشگری مالی متقلبانه از ابزار امتیازی ام M-Score که از هشت مولفه در صورت های مالی که ناشی از دستکاری های درآمد و سود باشد استفاده شده است (بنیش و همکاران ۲۰۱۳). بررسی امتیازی ام نشان می دهد که شرکتهای با امتیاز $M <$ - ۲.۲۲ تمایل به دستکاری درآمد و سود دارند در حالی که شرکت های با امتیاز $M >$ - ۲.۲۲ تمایلی به دستکاری کردن این شاخص ها ندارند. بررسی نتایج آزمون امتیازی ام منجر به ایجاد دو گروه متغیر مداخله گر شد به این صورت که به شرکت های با گزارشگری مالی متقلبانه و امتیاز ام بیشتر از -۲۲ عدد ۱ و شرکت هایی که تمایل به گزارشگری مالی متقلبانه دارند و امتیاز ام آنها کوچکتر از -۲۲ باشد عدد ۰ اختصاص خواهد یافت. هشت مولفه مورد استفاده در شاخص امتیازی ام M-Score (آویانتارا و همکاران ۲۰۲۱، کوکرجا و همکاران ۲۰۲۰) به شرح زیر است:

M-score=-

$$4.84 + 0.92 * DSR + 0.528 * GMI + 0.404 * AQI + 0.892 * SGI + 0.115 * DEPI - 0.172 * SGAI + 4.679 * Accrual - 0.327 * LEV$$

DSR نسبت فروش به حساب های دریافتنی در سال جاری نسبت به سال قبل است. GMI نسبت حاشیه سود خالص به سال گذشته است. AQI نسبت دارایی های ثابت و جاری به مجموع دارایی ها در مقایسه با سال گذشته است. SGI نسبت فروش سال جاری به سال گذشته است. DEPI نرخ استهلاک دارایی های ثابت در سال جاری نسبت به سال گذشته است. SGAI نسبت هزینه های عمومی و اداری در سال جاری نسبت به گذشته است. اقلام تعهدی از تفاوت سود خالص و جریان های نقدی عملیاتی و تقسیم آن بر مجموع دارایی ها در سال جاری محاسبه گردیده است. LEV نسبت اهرمی در سال جاری نسبت به سال قبل است. به منظور تحلیل دقیقتر از OMI استفاده شد که در آن امتیاز ام هر مولفه را با میانگین امتیازات مربوطه برای کلیه شرکت ها مقایسه نمودیم که در جدول شماره ۱ خلاصه نحوه محاسبات آن قابل مشاهده است:

امتیاز مربوط به کمیته حسابرسی از بررسی الزامات مربوط به دستورالعمل حاکمیت شرکتی منتشره توسط سازمان بورس اوراق بهادار در خصوص انتخاب و مسئولیت اعضای هیئت مدیره که شامل ۵ آیتم به شرح زیر است محاسبه شده است:

- ۱) تعداد اعضای هیئت مدیره
- ۲) عدم حق رای اعضای موظف هیئت مدیره
- ۳) عضو مالی هیئت مدیره
- ۴) عدم عضویت در هیئت مدیره بیش از سه شرکت به صورت همزمان
- ۵) تعداد سهام وثیقه مدیران

جدول شماره (۱۱)، آمار توصیفی نمونه پژوهش

ACICOLI	ACIEGOI	ACICAPI	ACIRAZ	ACIOPPI	ACISTII	STI	EOG	GAP	OPP	RAZ	COL	FFSI	
1.29	1.23	0.18	0.09	0.0907	0.198	16.139	0.79	0.17	0.51	1.54	0.12	0.01	Mean
1.12	1.12	0.15	0.53	0.0537	0.095	4.537	1.00	0.19	0.60	1.55	0.09	0.01	Median
39.88	39.83	0.99	0.99	0.995	1.784	1572.725	1.00	0.95	1.00	2.94	0.70	2.22	Maximum
-4.50	-4.56	-0.66	-2.56	-2.509	-0.992	-781.058	0.00	-3.21	0.00	0.08	-0.70	-2.20	Minimum
1.34	1.39	0.21	0.18	0.181	0.284	102.319	0.45	0.29	0.35	0.82	0.18	1.28	Std. Dev.
19.98	19.92	0.79	-2.18	-2.188	1.274	7.263	-1.46	-2.21	-0.039	-0.03	0.37	-0.01	Skewness
511.04	511.08	4.07	44.93	44.936	6.798	109.792	3.13	31.47	1.67	1.82	4.74	1.80	Kurtosis
129963	129963	151.17	8948.60	88948.60	1048.79	58314.1	429.27	4190.39	87.53	69.09	178.98	71.01	Jarque-Bera
0.00	0.00	0.00	0.00	0.000	0.000	0.000	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	Probability
1486.47	1486.47	217.24	108.93	108.934	235.268	19383.62	955.00	206.70	612.80	1854.15	149.56	13.34	Sum
2330.09	2330.09	51.86	38.94	38.903	100.546	12575999	195.62	86.79	147.08	813.46	26.31	1982.43	Sum Sq. Dev.
1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	1200	Observations

جدول شماره (۱۲)، نتایج رگرسیون مدل پژوهش

متغیر	ضریب	انحراف از استاندارد	آماره تی	معناداری
COL	-2.6982	0.6156	-4.3828	0.0690
RAZ	3.4927	0.2604	13.4105	0.0000
OPP	1.8140	0.1711	10.6029	0.0700
GAP	6.8721	1.3660	5.0308	0.0000
EOG	-5.6944	1.1326	-5.0278	0.0610
STI	0.7481	0.1366	5.4766	0.0000
ACISTII	2.6201	0.3134	8.3592	0.0000
ACIOPPI	-7.3455	0.4671	-15.7272	0.0000
ACICAPI	-4.6867	0.5143	-9.1128	0.0000
ACIEGOI	0.9063	0.2274	3.9865	0.0000
C	2.1359	0.4311	4.9551	0.0000
f آماره	۱۴.۵۲۳۶	ضریب تعیین	۰.۶۴	دوربین واتسون
f معناداری آماره	۰.۰۰۰۰	ضریب تعیین تعدیل شده	۰.۵۸	۱.۹۹

نتیجه گیری و پیشنهادات

نتایج موجود در جدول شماره ۱۲ نشان می دهد که تمایل مدیران به انجام گزارشگری متقلبانه در شرکت هایی که محرک های مختلفی بابت این موضوع وجود دارد، بیشتر است. هنگامی که در شرکتی گزارشگری مالی متقلبانه شکل می گیرد مدیرانی که در ابتدا قصدی برای تقلب ندارند مشاهده می کنند که زمینه مساعدی برای این کار وجود دارد. بنابراین آنها تحریک می شوند که تقلب کنند زیرا مشاهده می کنند که ممکن است به صورت اتفاقی امتیازی را کسب نمایند که زحمتی برای آن نکشیده اند. هنگامیکه تقلبی اتفاق می افتد، تمامی دیده ها و شنیده ها جهت دار شده و در راستای تقلب پیش می رود بدین

نتایج آماری

به منظور آزمون فرضیات از نتایج تخمین مدل ارائه شده بهره گرفته شده است. مقدار احتمال (یا سطح معنی داری) F برای فرضیات اول، سوم، چهارم برابر ۰.۰۰ بوده و چون این مقدار کمتر از مقدار قابل قبول ۰.۰۵ است، بنابراین فرض صفر در سطح اطمینان ۹۵ درصد قابل تایید می باشد و به بیان دیگر این فرضیات پذیرفته می شوند اما فرضیات دوم، پنجم و ششم با توجه به سطح معناداری آنها که بیشتر از حد قابل قبول است، رد می شوند.

معنی که تقلب مکانیسمی است که می تواند ناشی از فاکتور های شخصی و محیطی باشد، به طوریکه این محرک ها مدیران را تشویق به تقلب می کند. همچنین نتایج نشان می دهد که احتمالاً مدیرانی که تمایل به انجام تقلب دارند، کمیته حسابرسی را ناظر بر محیط مالی نمی بینند. به عبارتی محرک فشار با تغییر شرایط توسط مدیر و پاسخ دلخواه وی از این تغییر مرتبط است در ابتدا مدیر تمایلی به انجام تقلب ندارد اما وقتی محیط وی را به سمت تقلب سوق می دهد به صورت بالقوه مستعد تقلب می گردد. در این میان کمیته حسابرسی با نظارت بر عملکرد مدیران انگیزه آنها را جهت دستکاری گزارشات مالی کاهش می دهد. مدیرانی که محیط مطلوب برای تقلب را تجربه نکرده اند با نظارت سختگیرانه کمیته حسابرسی اقدام به ارایه گزارشات مالی شفاف و عاری از تقلب می نمایند. کمیته حسابرسی به مدیران کمک می کند که اطلاعات مالی شرکت را بررسی و آنها را با قوانین و استانداردهای مرتبط تطبیق دهند. کمیته حسابرسی نه تنها بر خروجی گزارشات مالی نظارت می کند بلکه تکمیل کننده این گزارشات نیز هست و محیطی را ایجاد می کند که مدیران فکری در خصوص انجام تقلب نکنند بر این اساس فرضیه اول تحقیق تایید می گردد. مدیران هنگامی که فرصت بیشتری دارند تمایل بیشتری جهت گزارشگری متقلبانه دارند بر این اساس فرضیه دوم پذیرفته می شود. زمانی که هیچ قانون و یا حاکمیت شرکتهای خوبی وجود نداشته باشد مدیران فرصتی عالی را برای تقلب در اختیار دارند که به آنها این اجازه را می دهد که صورت های مالی را دستکاری نمایند. ضمناً هنگامیکه مدیران فرصت کافی را جهت گزارشگری مالی متقلبانه در اختیار دارند از لحاظ اخلاقی نیز تمایل بیشتری به عدم رعایت اخلاق و دستکاری صورت های مالی دارند. مدیرانی که استدلال منطقی داشته باشند چه بالا یا پایین تمایلی به تقلب ندارند و فرضیه دوم رد می شود. شخصی که دارای افسردگی است از فرصت های موجود استفاده نموده و در نهایت منطقی و قابل توجیه عمل خواهد کرد. این نشان می دهد که وقتی مدیران تقلب می کنند متوجه خطر هستند، مدیرانی که گرفتار دستکاری های حسابداری می شوند و تقلب می کنند از عواقب آن آگاه هستند. کمیته حسابرسی هم در این زمینه نمی تواند نقش مثبتی ایفا کند زیرا منطقی و توجیه از صفات اخلاقی است و بیشتر آن ذاتی است تا اکتسابی و با شاخصه های محیطی نمی توان آن را تعدیل کرد. نهایتاً پر واضح است که مدیران فکر نمی کنند که تقلب امری صحیح است و یا نیز به توجیه دارد و در هنگام ارایه گزارشات مالی متقلبانه به فکر توجیه آن نیستند.

احتمال تقلب در صورت های مالی هنگامی که مدیر مستعد تقلب باشد قوت خواهد گرفت. بر این اساس فرضیه چهارم

تحقیق نیز تایید خواهد شد. اگر مدیری استعداد انجام تقلب را نداشته باشد حتی اگر مولفه هایی همچون فشار و فرصت و توجیه نیز وجود داشته باشد تقلب دور از ذهن خواهد بود. مدیران هنگامی که دارای دانش کافی برای دستکاری های مالی باشند می توانند صورت های مالی را تحریف کنند و مولفه های اثر بخشی را به کار گیرند که کشف تقلب را مشکل سازد. مدیران با استعداد بالاتر نسبت به مدیران کم استعدادتر تمایل بیشتری به تقلب دارند. مدیران با استعدادتر از آنجا که بر تمامی راه های کشف تقلب واقف هستند تمایل بیشتری به گزارشگری مالی متقلبانه دارند. کمیته حسابرسی نیز باعث کاهش تمایل مدیران در جهت به کارگیری استعداد خویش جهت اعمال تقلب می گردد. کمیته حسابرسی اثر بخش با نظارت کارا بر عملکرد مدیران می تواند احتمال تقلب را تا سطح معقولی کاهش دهد در نتیجه اگرچه مدیران از خلاهای موجود جهت دستکاری های حسابداری آگاه هستند اما کمیته حسابرسی مهارت بیشتری دارد که به واسطه آن مدیران محدود و استعداد بالقوه آنها را در انجام تقلب از بین می برد. با توجه موارد مطرح فرضیه چهارم تحقیق نیز پذیرفته می شود.

حتی اگر مدیران خود شیفتگی کمتری داشته باشند نیز تمایل آنها به تقلب افزایش خواهد یافت و این بدین معنی است که فرضیه پنجم تحقیق رد است. مدیرانی که خودشیفتگی بالایی دارند از آنجایی که مولفه های شخصیتیشان ایجاب می کند خود را رهبران موفق نشان دهند که وظایف خود را به خوبی انجام می دهند و متمایز هستند نسبت به سایرین، تمایل کمتری به انجام تقلب دارند و تمام تلاش خود را جهت دستیابی به اهداف عملیاتی شرکت انجام می دهند. بر این اساس کمیته حسابرسی نیز نقش تعدیلی نخواهد داشت زیرا مدیران خودشیفته به صورت خود خواسته تمایلی به انجام تقلب ندارند. مدیران هنگامی که شبکه های بزرگ تباری داشته باشند تمایلی به تقلب ندارند. نتایج نشان می دهد که تباری را نمی توان از طریق اطلاعات ارسالی توسط مدیران کشف نمود زیرا در هنگام تباری ممکن است عده ای با هم کار کنند تا اطلاعات خاصی را حذف نمایند. هنگامیکه چندین مدیر با هم کار می کنند ممکن است روش ها و فرآیندهای منحصر به فردی را جهت جلوگیری از کشف تقلب تدوین نمایند. مدیران تمام اطلاعات مورد نیاز کمیته حسابرسی را در هنگام تباری ارایه نمی کنند و این می تواند کشف تقلب را با مشکل مواجه سازد. بنابر این کمیته حسابرسی در این خصوص نمی تواند نقش تعدیلی ایفا کند. با توجه به موارد مطرح شده، فرضیه ششم نیز رد می گردد.

به طور خلاصه نتایج آزمون مدل نشان می دهد شاخص های رفتاری مدیران در انجام تقلب تاثیر دارد وقتی مدیران

شخصیتی با نقش تردید حرفه‌ای پژوهش های حسابداری مالی و حسابرسی، 15(57)، 149-184. کمیته فنی سازمان حسابرسی، (۱۳۸۸)، "استانداردهای حسابرسی"، تهران: انتشارات سازمان حسابرسی. نمازی، محمد & حسینی نیا. (۲۰۱۹). تحلیل محتوای نظریه‌های تقلب مالی و ارائه فرالگوی چندبعدی تقلب. دانش حسابداری مالی، 6(1)، 1-36.

Achmad, T., Ghozali, I., & Pamungkas, I. D. (2022). Hexagon fraud: Detection of fraudulent financial reporting in state-owned enterprises Indonesia. *Economies*, 10(1), 13.

Ardani, S. V. (2017). Pengaruh Tenure Audit, Rotasi Audit, Audit Fee terhadap Kualitas Audit dengan Komite Audit Sebagai Variabel Moderasi (Studi Pada Perusahaan Sektor Keuangan yang Terdaftar di Bei Tahun 2010-2014). *Jurnal Akuntansi (Media Riset Akuntansi & Keuangan)*, 6(1), 1-12.

Ayem, S., & Wardani, D. K. (2023). Pengaruh Fraud Pentagon Terhadap Fraudulent Financial Statement Dengan Komite Audit Sebagai Variabel Moderasi. *Al-Kharaj: Jurnal Ekonomi, Keuangan & Bisnis Syariah*, 5(2), 911-930.

Chen, L., Yao, S., & Zhu, K. (2020). Responsible sourcing under supplier-auditor collusion. *Manufacturing & Service Operations Management*, 22(6), 1234-1250.

Compernelle, T. (2018). Communication of the external auditor with the audit committee: Managing impressions to deal with multiple accountability relationships. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 31(3), 900-924.

Dewi, K., & Anisykurlillah, I. (2021). Analysis of the effect of fraud pentagon factors on fraudulent financial statement with audit committee as moderating variable. *Accounting Analysis Journal*, 10(1), 39-46.

Ghaisani, H. M., Dwi, A., & Bawono, B. (2022). Analysis of Financial Statement Fraud: The Vousinas Fraud Hexagon Model Approach and the Audit Committe as Moderating Variable.

Ghozali, I., Achmad, T., & Pamungkas, I. D. (2019). Determinants of fraudulent financial reporting and whistleblowing system: Applying theory of planned behavior. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 16(1), 393-402.

Gautama, E., Daromes, F. E., & Ng, S. (2017). Peran Moderasi Kompetensi Komite Audit pada Hubungan Antara Struktur Kepemilikan dan Kualitas Pelaporan Keuangan. *Jurnal Akuntansi*, 11(1), 68-98.

Janah, N., Rachmawati, L., & Widaninggar, N. (2022). The Effect of Fraud Hexagon Model on Fraud Financial Statements in Companies in the Financial Sector. *Assets: Jurnal Ilmiah Ilmu Akuntansi, Keuangan dan Pajak*, 6(2), 64-76.

Lastanti, Hexana Sri. (2020). Role of Audit Committee in the Fraud Pentagon and Financial Statement Fraud. *International Journal of Contemporary Accounting* 2: 77.

محركهای فشار بالاتر و فرصت های منحصر به فرد و استعداد بیشتری دارند تمایل بیشتری به انجام تقلب دارند. این تحقیق نشان داد که مدیران با خودشیفتگی بالاتر تمایلی به تحریف صورت های مالی ندارند. سایر یافته های مدل نشان داد که مدیران با توجیه و استدلال منطقی و نیز شبکه های تبانی گسترده تمایلی به گزارشگری مالی متقلبانه ندارند. همچنین نتایج نشان داد که کمیته حسابرسی می تواند نقش تعدیلی در شاخص های رفتاری عمل تقلب داشته باشد ولی اثری بر توجیه و خودشیفتگی و شبکه تبانی ندارد. این مطالعه عاری از محدودیت هایی نیست که می تواند بر نتایج تحقیقات آتی تاثیر بگذارد. داده های جمع آوری شده جهت تحقیق بدون طبقه بندی هر صنعت گردآوری شده است پیشنهاد می شود در تحقیقات آتی هر صنعت جداگانه مورد بررسی قرار گیرد. این تحقیق اثر ویروس کرونا را بر صنایع بررسی نکرده است ممکن است آثار مخرب این ویروس بر کسب و کارها منجر به افزایش گزارشگری متقلبانه گردد، پیشنهاد می گردد در تحقیقات آتی اثر ویروس کرونا به عنوان مولفه های اثرگذار بر گزارشگری مالی متقلبانه بررسی گردد.

فهرست منابع:

پاشائی فشتالی، محمد، کیهان آزادی هیر و محمدرضا وطن پرست، (۱۳۹۹)، "مطالعه رابطه تیپ شخصیتی، تجربه و جنسیت با توانایی کشف حسابرس (نقش میانجی شک و تردید حرفه‌ای)"، مجله پیشرفت‌های حسابداری دانشگاه شیراز، دوره ۱۳، شماره ۱، صص ۶۷-۱۰۰.

خلیلی ثمرین، ف.، خلیل پور، م. & رضانی، ج. (۲۰۲۱). رتبه‌بندی عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی موثر بر گزارشگری مالی متقلبانه با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله مراتبی. اقتصاد مالی، ۱۵(۵۵)، ۲۳۱-۲۴۶.

دریائی، عباسعلی و اکرم عزیز، (۱۳۹۷)، "رابطه اخلاق، تجربه و صلاحیت حرفه‌ای حسابرسان باکیفیت حسابرسی (باتوجه به نقش تعدیل کننده شک و تردید حرفه‌ای)"، (۵) ۱-۱۶، صص ۷۹-۹۹.

سلمانی، چنگیز، سعید جبارزاده کنگر لویی، جمال بحری ثالث و عسکر پاک مرام، (۱۳۹۹)، "الگوی برای پیش‌بینی قضاوت حرفه‌ای حسابرسان"، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، ۱۲(۴۸)، صص ۱۷۹-۲۰۲.

علی زاده گان، صمدی لرگانی، ایمنی. (۲۰۲۳). تحلیل توانایی حسابرسان در کشف تقلب با استفاده از تئوری رفتار برنامه‌ریزی شده: تأثیر تجربه حسابرس و تیپ

- Luhri, A. S. R. N., Mashuri, A. A. S., & Ermaya, H. N. L. (2021). Pengaruh Fraud Pentagon terhadap Kecurangan Laporan Keuangan dengan Komite Audit sebagai Variabel Moderasi. *Jurnal Akuntansi, Keuangan, Dan Manajemen*, 3(1), 15-30.
- Maryani, N., Natita, R. K., Rudiana, R., & Herawati, T. (2022). Fraud Hexagon Elements as a Determination of Fraudulent Financial Reporting in Financial Sector Services. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal)*, 5(1), 4300-4314.
- Nugroho, D. S., & Diyanty, V. (2022). Hexagon Fraud in Fraudulent Financial Statements: the Moderating Role of Audit Committee. *Jurnal Akuntansi Dan Keuangan Indonesia*, 19(1), 3.
- Putri, T. V. Y., & Saphira, J. (2019). Fraud Pentagon Dalam Manajemen Laba Di Perusahaan Manufaktur Logam dan Kimia. *Jurnal Ilmiah Wahana Akuntansi*, 14(2), 143-155.
- Sari, M. P., Pramasheilla, N., Suryarini, T., & Pamungkas, I. D. (2020). Analysis of fraudulent financial reporting with the role of KAP big four as a moderation variable: Crowe's fraud's pentagon theory. *International Journal of Financial Research*, 11(5), 180-190.
- Situngkir, N. C., & Triyanto, D. N. (2020). Detecting fraudulent financial reporting using fraud score model and fraud pentagon theory: Empirical study of companies listed in the LQ 45 Index. *The Indonesian Journal of Accounting Research*, 23(3), 373-410.
- T. Larasati, A. Wijayanti, and A. Maulana, (2020). "KEAHLIAN KEUANGAN KOMITE AUDIT DALAM MEMODERASI PENGARUH FRAUD TRIANGLE TERHADAP KECURANGAN LAPORAN KEUANGAN," *Int. J. Hypertens.*, vol. 1, no. 1, pp. 541-553.
- Xiao, J., Sun, S. L., & Weng, D. H. (2021). The unfriendly board: Antecedents and consequences of board dissent. *European Management Journal*, 39(1), 135-146.
- Zhou, X., Nehme, A., Jesus, V., Wang, Y., Josephs, M., Mahbub, K., & Abdallah, A. (2022). AudiWFlow: Confidential, collusion-resistant auditing of distributed workflows. *Blockchain: Research and Applications*, 3(3), 100073.

Accounting Knowledge & Management Auditing

Vol. 15/ No. 60/ Winter 2026

Fraud in Financial Statements and the Moderating Role of the Audit Committee: the Fuzzy Hierarchy Analysis (FAHP) Approach and the Hexagon Model.

Ali Laalbar

Assistant professor, Department of Accounting, Arak branch, Islamic Azad University, Arak, Iran.

(Corresponding Author).

For_lalbar@yahoo.com

Mahdi Rostami

PHD student in accounting, Islamic Azad University, Khomein branch, Khomein, Iran.

Elham Drajadi

PHD in accounting.

Abstract

The purpose of financial statements is to judge the financial status, performance and cash flow of companies or organizations, as well as a means of communication between companies and users of financial information, so this opportunity may lead to the occurrence of targeted and incorrect presentation of the company's financial status and fraudulent actions in financial statements. In the meantime, the audit committee as a supervisor can adjust such issues. Therefore, in the present study, the factors affecting fraud in financial statements were first studied, and the results were ranked during a survey in the fall of 1402 with 25 experts and also using the Fuzzy Hierarchy Analysis (FAHP) method. Then, considering the moderating role of the accounting committee, the aforementioned factors were entered into the fraud hexagon model and were investigated for 240 companies in the Iranian capital market during a period of 5 years (1397 to 1401). The results show that opportunity, collusion and pressure are the most important factors affecting the mentioned phenomenon from the point of view of experts, and factors such as narcissism, talent and justification are ranked next. Also, the results of the model review indicate that the behavioral indicators of managers have an effect on committing fraud, and the audit committee can have a moderating role in the behavioral indicators of fraud, but it has no effect on justification, narcissism, and collusion.

Keywords: Fraud, Fraudulent Reporting, Hexagon Model, Audit Committee.

